

Originalni naučni članak

UDK 338.45.01:330.341.424

DOI: 10.7251/SOCSR2627009K

COBISS.RS-ID 144502273

Rad zaprimljen: 10.11.2025.

Rad odobren: 24.03.2026.

REINDUSTRIJALIZACIJA KAO GEOPOLITIČKI PROJEKAT: IZGRADNJA EVROPSKOG ODBRAMBENOG SUVERENITETA IZMEĐU VAŠINGTONA, PEKINGA I MOSKVE

Slaven Knežević¹

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci

Apstrakt: Članak analizira evropsku ratnu reindustrijalizaciju 2022–2025. kao geopolitički projekat čiji strateški smisao prevazilazi konjunkturni odgovor na rusku invaziju Ukrajine i čiji konačni domet zavisi od trostranog odnosa s Washingtonom, Pekingom i Moskvom. Istraživanje primjenjuje mješoviti metodološki pristup koji integriše kvantitativnu analizu vojnih rashoda i industrijskih kapaciteta evropskih NATO članica, komparativnu institucionalnu analizu regulativnih instrumenata Evropske unije (EDIS, EDIP, ASAP, EDF, PESCO, Strategic Compass), te kvalitativnu analizu strateških dokumenata i izvještaja recenziranih sigurnosnih institucija (SIPRI, IISS, EUISS) u periodu 2019–2025. Empirijski nalazi pokazuju da su vojni rashodi evropskih NATO članica porasli sa približno 280 milijardi (2019) na preko 454 milijardi američkih dolara (2024), pri čemu Njemačka bilježi rast od 28%, Poljska 31% i Švedska 34% samo u 2024. godini, ali da uporedo s ovim rastom raste i strukturna zavisnost od američke odbrambene tehnologije, kineske kontrole strateških sirovina i ruske bezbjednosne prijetnje kao mobilizatora. Iz nalaza se izvodi originalan koncept selektivne strateške autonomije (SSA) — model koji se

¹ Doktorant Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci. E-mail: slaven.knezevic998@gmail.com

razlikuje i od atlantističke i od neutralističke paradigme i koji prepoznaje da Evropa može razviti suverenitet samo u jasno definisanim sektorima i samo kroz svjesno upravljanje recipročnim zavisnostima. Predlaže se i empirijski operacionalizovani Indeks geopolitičke recipročnosti reindustrijalizacije (GRR-Indeks) kao analitički alat za poređenje stepena suverenitytske zrelosti evropskih država. Implikacije ukazuju da evropska reindustrijalizacija predstavlja istorijski inflecion point čiji ishod neće odrediti samo obim ulaganja, već sposobnost upravljanja trostranom geopolitičkom igrom.

Ključne riječi: *ratna reindustrijalizacija, evropski odbrambeni suverenitet, strateška autonomija, odbrambeni industrijski kompleks, geopolitička recipročnost, NATO, Evropska unija, Washington, Peking, Moskva.*

Uvod

Ratna reindustrijalizacija Evrope predstavlja jednu od najznačajnijih geopolitičkih transformacija kontinenta u ovom vijeku. Period započet ruskom punom invazijom Ukrajine 24. februara 2022. godine — a koji se sistematski produbio kroz drugi mandat Donalda Trumpa od januara 2025. i kroz kineske restriktivne mjere na izvoz strateških sirovina krajem 2025 — nije samo konjunktorni odgovor na vojnu krizu. Riječ je o strukturnoj reorganizaciji odnosa između države, vojne industrije i odbrambenih kapaciteta koja bi mogla preoblikovati poziciju Evrope u globalnom poretku za narednu generaciju (Knežević, 2025b; SIPRI, 2025; European Commission, 2024).

Empirijska dimenzija ove transformacije je impresivna i u potpunosti dokumentovana. Vojni rashodi evropskih NATO članica porasli su sa približno 280 milijardi američkih dolara 2019. godine na preko 454 milijardi 2024. godine — što predstavlja kumulativan rast od preko 60 procenata u nepunih pet godina (SIPRI, 2025). Od 32 NATO članice, čak 18 je 2024. godine premašilo prag od 2,0 procenta BDP-a za odbranu, u poređenju sa samo 11 u 2023. godini (SIPRI, 2025). Defanzivni rashodi 27 zemalja članica EU dosegli su rekordnih 343 milijardi eura u 2024. godini, što je porast od 19 procenata u odnosu na prethodnu godinu i 1,9 procenta agregatnog BDP-a unije (Council of the EU, 2024; European Commission, 2024).

Ali iza ovih impresivnih cifara krije se daleko kompleksnija strateška slika. Evropska reindustrijalizacija odvija se u trostranoj geopolitičkoj konfiguraciji koja istovremeno pruža prilike i nameće strukturna ograničenja. Sa zapada, Sjedinjene Američke Države pod administracijom Trumpa 2.0 sistematski podstiču evropske partnere da preuzmu veći dio bezbjednosnog tereta, ali simultano nastavljaju s tehnološkom dominacijom koja Evropu drži u funkcionalnoj zavisnosti (Posen, 2025; Meijer & Brooks, 2021). Sa istoka, Ruska Federacija predstavlja egzistencijalnu bezbjednosnu prijetnju koja djeluje kao primarni mobilizator reindustrijalizacije (Posen, 2025b; Knežević, 2025a; Knežević, 2025c). Istovremeno, sa istoka, Narodna Republika Kina kontroliše strateške sirovine — uključujući 90 procenata globalne proizvodnje magnetnih rijetkih zemalja i 97 procenata evropskog uvoza magnezijuma — što evropsku reindustrijalizaciju izlaže novom tipu strukturne ranjivosti (MERICS, 2025; OSW, 2025).

Centralno istraživačko pitanje koje članak postavlja glasi: u kojoj mjeri savremena evropska ratna reindustrijalizacija predstavlja iskorak ka stvarnom evropskom odbrambenom suverenitetu, a u kojoj mjeri reproducira (ili stvara nove) strukturne zavisnosti od velikih sila u trostranom geopolitičkom prostoru? Iz ovog pitanja izvedene su tri istraživačke hipoteze. Prva tvrdi da reindustrijalizacija od 2022. godine nije konjunkturna reakcija nego strukturna geopolitička transformacija koja signalizira pomak ka evropskom odbrambenom suverenitetu, ali da se njen domet razlikuje između sektora i između nacionalnih konteksta. Druga hipoteza tvrdi da trostrana konfiguracija velikih sila (SAD–Kina–Rusija) generiše specifičan oblik strateške autonomije koji se razlikuje i od klasičnog atlantističkog modela i od neutralističkog modela — model koji ovaj rad imenuje selektivnom strateškom autonomijom (SSA). Treća hipoteza tvrdi da strukturni izazovi reindustrijalizacije — fragmentacija nacionalnih politika, zavisnost od američkih sistema oružja, tehnološki gepovi u oblastima poluprovodnika i vještačke inteligencije, demografski pritisak na radnu snagu odbrambene industrije — proizvode specifičan paradoks: što više Evropa investira u autonomiju, to više otkriva strukturne recipročnosti koje je čine neraskidivo povezanom s ostalim akterima sistema.

Originalan doprinos ovog članka sastoji se u dvostrukoj analitičkoj inovaciji. Prvi originalan element jeste konceptualizacija selektivne strateške

autonomije (SSA) kao tipa strateškog položaja koji se izvlači iz analize savremenih evropskih politika, a koji se može razlikovati i od pune strateške autonomije i od potpune strateške zavisnosti, kao i od neutralizma. SSA prepoznaje da Evropa može razviti suverenitet samo u jasno definisanim sektorima i samo kroz svjesno upravljanje recipročnim zavisnostima. Drugi originalan element jeste konstrukcija Indeksa geopolitičke recipročnosti reindustrijalizacije (GRR-Indeks) kao kvantitativnog analitičkog alata koji omogućava komparaciju različitih evropskih država prema stepenu suverenitetske zrelosti njihove odbrambene industrije. Indeks integriše tri komponente — fiskalnu autonomiju, industrijsku samodovoljnost i tehnološku zavisnost — i prvi put se primjenjuje na komparativnoj osnovi u ovom radu.

Struktura članka slijedi standardnu logiku društveno-naučnog istraživanja na SCOPUS nivou. Nakon pregleda literature i obrazloženja metodologije, prezentirani su empirijski rezultati istraživanja organizovani prema trima istraživačkim hipotezama, uključujući grafički prikaz rasta vojnih rashoda i tabelarni prikaz GRR-Indeksa za sedam ključnih evropskih država. Slijede četiri analitičke sekcije: prva analizira atlantičku osovinu — odnos s Washingtonom kao istovremeno saveznikom i strukturnim ograničenjem; druga analizira kinesku tehnindustrijsku zavisnost i njene strateške implikacije; treća analizira rusku bezbjednosnu prijetnju kao katalizator reindustrijalizacije; i četvrta analizira selektivnu stratešku autonomiju kao novi geopolitički model. Članak se zaključuje rekapitulacijom potvrde hipoteza, eksplicitnom tvrdnjom o originalnom doprinosu i naznakama pravaca za buduća istraživanja.

Geografski i analitički okvir rada usredsređen je na sedam ključnih evropskih država — Njemačku, Francusku, UK, Italiju, Poljsku, Švedsku i Španiju — koje zajedno čine preko 80 procenata ukupnih evropskih NATO vojnih rashoda i čitavu strukturu evropske odbrambene industrijske baze (SIPRI, 2025). Vremenski okvir 2019–2025. namjerno obuhvata predratni period (2019–2021), period eskalacije (2022–2023) i period institucionalne konsolidacije reindustrijalizacijskog napora (2024–2025), što omogućava analitičku diferencijaciju između konjunktturnih i strukturnih dinamika. Metodološka odluka da se rad ne fokusira isključivo na 27 zemalja članica EU-a, već da uključi i UK kao važnog evropskog odbrambenog aktera koji je formalno izvan EU okvira ali strukturno

integriran u evropsku industrijsku bazu, predstavlja deliberatan analitički izbor koji odražava realnost savremene evropske bezbjednosne arhitekture (IISS, 2025).

Konceptualno, članak se nadovezuje na šire teorijske debate o prirodi suvereniteta u uslovima globalne međuzavisnosti. Selektivna strateška autonomija (SSA), kao centralni koncept koji se uvodi, razlikuje se od klasičnih vesfalijskih koncepcija suvereniteta po tome što eksplicitno priznaje neminovnost recipročnih zavisnosti i fokusira se na sposobnost upravljanja njima, a ne na njihovu eliminaciju. Ova analitička pozicija ima implikacije koje prevazilaze samo bezbjednosno-industrijski sektor i mogu se primijeniti na razumijevanje savremenih strategija srednjih sila u multipolarnom poretku.

Pregled literature i metodologija

Pregled literature

Akadska literatura o evropskoj odbrambenoj reindustrijalizaciji razvijala se u prepoznatljivim teorijskim slojevima koji su za temu ovog rada od centralnog značaja. Prvi sloj predstavlja istraživanje evropske strateške autonomije kao programatskog cilja Evropske unije. Howorth (2018) je u svom uticajnom radu objavljenom u *Journal of European Integration* analizirao odnos između koncepta strateške autonomije i saradnje EU s NATO-om, postavljajući temelj za razumijevanje napetosti koja prožima čitav projekat. Howorthovo pitanje — da li je strateška autonomija prijetnja ili prilika za transatlantske odbrambene odnose — ostaje centralna analitička osa i današnje literature.

Drugi sloj literature, intenziviran nakon 2022. godine, fokusira se na otpornost i ograničenja evropskog odbrambenog projekta u savremenim uslovima. Meijer i Brooks (2021) su u svom uticajnom radu objavljenom u *International Security* argumentovali da Evropa ne može pružiti vlastitu sigurnost ako bi se SAD strateški povukle, identifikujući dva uzajamno pojačavajuća ograničenja: “stratešku kakofoniju” duboko različitih prijetnih percepcija i ozbiljne nedostatke u vojnim kapacitetima. Njihova studija postavila je analitički okvir koji je u savremenim uslovima Trumpa 2.0 dobio dodatnu relevantnost — Posen (2025) je nastavio ovu liniju u *Survival* časopisu, argumentujući da evropska vojna autonomija mora prvo riješiti pitanje ekstrahovanja

maksimalne borbene moći iz postojećih struktura prije nego što se može razgovarati o institucionalnim aranžmanima.

Treći sloj literature posvećen je analizi konkretnih institucionalnih instrumenata kojima EU pokušava realizovati odbrambeni projekat. Calcara (2020) je u *Journal of European Integration* analizirao zašto evropske države ponekad sarađuju, a ponekad ne sarađuju u nabavkama odbrambene opreme — fundamentalno pitanje koje pogađa srž problema fragmentacije evropskog odbrambenog tržišta. Recentniji rad o ovoj temi nastavio se u istom časopisu kroz analizu uspostavljanja obavezujućih obaveza i supranacionalnog upravljanja u evropskoj sigurnosti i odbrani (A 'Europe of defence?', 2024). *Defence and Peace Economics* objavio je studiju o odbrambenim partnerstvima i ekonomskim dinamikama u PESCO zemljama (*Defence Partnerships and Economic Dynamics*, 2024) koja primjenjuje panel vector autoregresivni pristup na podatke 25 PESCO zemalja u periodu 1994–2022, pokazujući statistički značajnu vezu između vojne potrošnje, investicija i ekonomskog rasta.

Četvrti sloj literature analizira novije inicijative EU-a u oblasti odbrambene industrije. Recentni rad u *European Security* časopisu ("Navigating the storm", 2025) analizira uticaj rusko-ukrajinskog rata na potragu EU za strateškom autonomijom, dok rad u istom časopisu ("(Not) Coming of age?", 2024) raspakuje konceptualne dimenzije strateške autonomije. Jedan od najambicioznijih sintetskih napora ostvario je IISS Strategic Dossier o napretku i nedostacima u evropskoj odbrani (IISS, 2025), koji sistematski pregleda napore evropskih NATO zemalja da izgrade suverenije odbrambene kapacitete u uslovima nesigurnosti oko američke posvećenosti.

Peti sloj literature dolazi iz okvira širih geopolitičkih razmatranja. Knežević (2025a) je u svojoj monografiji o imperijalnoj prenapregnutosti SAD-a i specijalnoj vojnoj operaciji u Ukrajini analizirao širi geopolitički kontekst u kojem se odvija evropska reindustrijalizacija, postavljajući tezu da je rat u Ukrajini katalizator strukturnog preustrojstva globalnog poretka. Isti autor je u *Military Studies* časopisu razvio analizu ratne reindustrijalizacije Evrope kao stuba strateške autonomije (Knežević, 2025b), tezu na koju se ovaj rad nadovezuje s prošireniim trostranim okvirom.

Šesti sloj literature dolazi iz analize specifičnih operativnih i pravnih dimenzija savremenog odbrambenog sektora. Parthasarathy (2023) je u istom

časopisu (Military Studies) analizirao otpornost kritične lučke infrastrukture na hibridne prijetnje kroz komparativnu analizu baltičkih luka, identifikujući specifične ranjivosti koje su direktno relevantne za sigurnosnu dimenziju reindustrijalizacije. Mićunović (2023a) je u istom broju Military Studies analizirao pravni okvir angažovanja privatnih vojnih kompanija u oružanim sukobima i njihovu usklađenost s Ženevskim konvencijama — pitanje koje s pojavom ruskog Wagner grupe i reformi privatnih vojnih kompanija u Ukrajini i Africi dobija dodatnu salijentnost. Yaseen (2023) je razvio primjenu teorije mekih skupova na problem alokacije resursa u vojnoj logistici, sa retrospektivnom analizom ISAF operacija u Afganistanu — metodološki doprinos koji je relevantan za savremeno planiranje reindustrijalizacijskih kapaciteta.

Sedmi sloj literature dolazi iz polja društvene i kulturne analize savremene geopolitike. Mićunović (2023b) je u časopisu Critical Reflections razvio Espositoovu paradigmu imunizacije kao analitički okvir za razumijevanje postpandemijske politike cijepljenja u Zapadnom Balkanu, identifikujući fenomen koji autor naziva “inverznim imunitarnim paradoksom” — koncept koji daje dragocjeno teorijsko sredstvo za razumijevanje savremenih sigurnosnih anksioznosti. Risojević (2026) je u svojoj nedavnoj monografiji obnovio analizu Zapada i Istoka kroz teoriju sukoba civilizacija, dajući konceptualni okvir koji evropsku reindustrijalizaciju smješta u širi narativ globalnih civilizacijskih dinamika.

Osmi sloj literature dolazi iz institucionalnih dokumenata i izvještaja koji predstavljaju primarne izvore za ovaj rad. SIPRI Yearbook (2024) i SIPRI Fact Sheet o vojnim rashodima 2024. (SIPRI, 2025) predstavljaju autoritativne izvore kvantitativnih podataka. Strategic Compass EU (Council of the EU, 2022), European Defence Industrial Strategy (European Commission, 2024), Regulativa o pojačanju evropske industrije odbrane kroz zajedničku nabavku (EDIRPA), Akt o podršci proizvodnji municije (ASAP) i European Defence Industry Programme (EDIP, 2025) čine institucionalni okvir kojim Unija realizuje reindustrijalizacijski projekat. Atlantic Council (2025), EUISS (2025) i Bruegel objavili su tematske analize koje upotpunjuju sliku.

Pored navedenih osnovnih slojeva, posebnu vrijednost imaju kritičke evaluacije evropskih reindustrijalizacijskih napora koje se pojavljuju u recentnim

brojevima specijalizovanih časopisa. Studije objavljene u *European Security*, *Defence and Peace Economics* i *Journal of European Integration* tokom 2024. i 2025. godine pokazuju da je akademska zajednica prepoznala važnost trenutka i intenzivno radi na konceptualizaciji onoga što se događa. Posebno indikativan je nedavni rad u *Journal of European Integration* o uspostavljanju “evropskog gvozdene mreže” kao remakemu političke ekonomije evropske odbrambene proizvodnje nakon ukrajinskog rata, koji argumentuje da se uspostavlja nova industrijska arhitektura čiji potpuni oblici tek trebaju biti razumljivi. Analitička sinteza koju ovaj rad nudi nadovezuje se na ovu literaturu, ali je proširuje uvođenjem trostranog geopolitičkog okvira kao centralne organizacione ose.

Istraživačka metodologija

Istraživanje primjenjuje mješoviti metodološki pristup koji integriše tri analitičke tehnike koje se uzajamno dopunjuju. Prvi metodološki sloj predstavlja kvantitativna analiza vojnih rashoda i industrijskih kapaciteta glavnih evropskih NATO članica za period 2019–2024. godine. Korišten je primarni dataset SIPRI Military Expenditure Database (verzija ažurirana u aprilu 2025) i SIPRI Top 100 Arms-producing Companies (verzija 2024). Indikatori obuhvataju ukupne vojne rashode u tekućim cijenama (USD), godišnje stope rasta, udio u BDP-u, te kombinovanu poziciju na SIPRI listi 100 najvećih proizvođača oružja. Drugi metodološki sloj sastoji se od komparativne institucionalne analize regulativnih instrumenata Evropske unije. Sistematski su analizirani sljedeći dokumenti: Strategic Compass for Security and Defence (Council of the EU, 2022), European Defence Industrial Strategy (European Commission, 2024), European Defence Industry Programme (EDIP, 2025), Akt o podršci proizvodnji municije (ASAP), Regulativa za jačanje evropske industrije odbrane kroz zajedničku nabavku (EDIRPA), te NATO Strategic Concept (NATO, 2022). Analiza je organizovana prema trima analitičkim dimenzijama: ambicija (deklarirani ciljevi), instrumenti (konkretni mehanizmi realizacije) i resursi (alocirani fiskalni i institucionalni kapaciteti). Treći metodološki sloj je kvalitativna analiza recentne literature i izvještaja recenziranih sigurnosnih institucija. Korišteni su izvještaji SIPRI Yearbook (2024), IISS Strategic Dossier o evropskoj odbrani (IISS, 2025), EUISS bilteni o EU-NATO saradnji pod Trumpom 2.0 (EUISS, 2025), te tematski

izvještaji ECFR-a, Bruegela, MERICS-a i OSW-a. Analitička tehnika je tematska sinteza koja prolazi kroz tri faze: ekstrakcija ključnih tvrdnji, klasifikacija prema dimenzijama (atlantička, kineska, ruska, autonomistička), i sinteza u koherentne argumentacijske blokove.

Originalan analitički alat — Indeks geopolitičke recipročnosti reindustrijalizacije (GRR-Indeks) — konstruisan je integriranjem tri komponente, svaka sa težinskim faktorom 0,33: (a) fiskalna autonomija, mjerena udjelom domaćih izvora finansiranja u ukupnom odbrambenom budžetu; (b) industrijska samodovoljnost, mjerena udjelom domaće industrijske proizvodnje u ukupnoj nacionalnoj nabavci odbrambene opreme; (c) tehnološka zavisnost (inverzna), mjerena obrnutim udjelom kritičnih komponenti koje država mora uvoziti od stranih dobavljača. Indeks se kreće od 0 do 100, gdje viša vrijednost označava veći stepen suverenitetske zrelosti.

Ograničenja istraživanja su četverostruka. Prvo, kvantitativni dio istraživanja oslanja se na javno dostupne agregatne podatke (SIPRI, NATO, EDA), koji ne omogućavaju analizu klasifikovanih programa nabavke i razvoja. Drugo, GRR-Indeks predstavlja heuristički alat čije težinske komponente zahtijevaju dalju empirijsku validaciju u budućim istraživanjima. Treće, period 2019–2024. relativno je kratak za izvođenje konačnih dugoročnih trendova, posebno u kontekstu strukturnih industrijskih promjena koje zahtijevaju dekadne cikluse. Četvrto, analiza je geografski koncentrisana na zapadnoevropske NATO članice i Poljsku, što ostavlja prostor za naknadno proširenje na južnoevropske, baltičke i istočnoevropske kontekste.

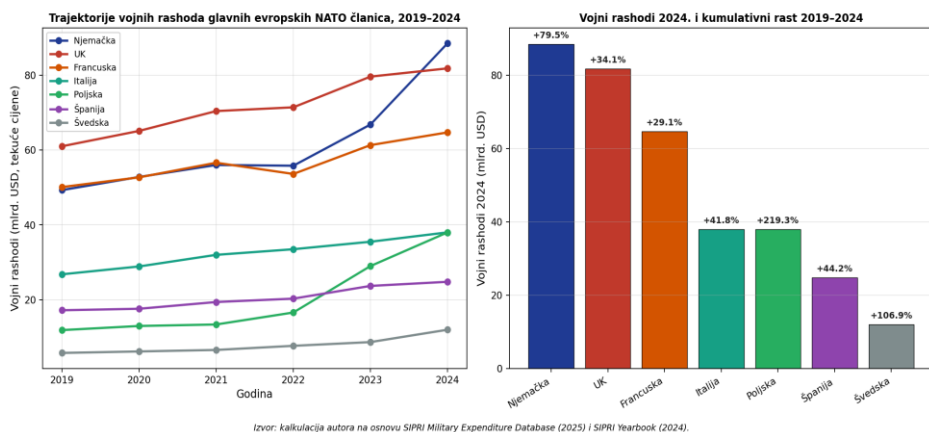
REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Empirijska analiza prikupljenih podataka generirala je nalaze koji se mogu organizovati u tri glavna bloka, odgovarajući trima istraživačkim hipotezama, i koji zajedno dokumentuju kvantitativnu, institucionalnu i strateško-pozicijsku dimenziju evropske ratne reindustrijalizacije.

Prvi blok nalaza odnosi se na fiskalnu i industrijsku dimenziju reindustrijalizacije. Vojni rashodi evropskih NATO članica porasli su sa približno 280 milijardi američkih dolara u 2019. godini na 454 milijardi u 2024. godini, što predstavlja kumulativan rast od 62 procenta u tekućim cijenama (SIPRI, 2025).

Slika 1 prikazuje trajektorije sedam ključnih evropskih država u ovom periodu, kao i njihov ukupan kumulativni rast. Posebno je indikativna 2024. godina koja je donijela skokove neviđene u prethodne tri decenije: Njemačka je povećala vojne rashode za 28 procenata na 88,5 milijardi USD i postala četvrti najveći vojni potrošač na svijetu (SIPRI, 2025); Poljska je povećala rashode za 31 procenat na 38,0 milijardi USD, dostižući 4,2 procenta BDP-a — najviši udio u NATO-u; Švedska je u prvoj godini članstva u NATO-u povećala rashode za 34 procenta i prešla prag od 2,0 procenta BDP-a (SIPRI, 2025).

Slika 1. Geografska distribucija evropske ratne reindustrijalizacije, 2019-2024

Distribucija rasta nije ravnomjerna i otkriva specifičnu geografsku strukturu evropske reindustrijalizacije. Države koje su geografski najbliže ruskoj prijetnji (Poljska, Švedska, baltičke države) bilježe najsnažniji relativni rast, što je u skladu s teorijskim očekivanjima da se reindustrijalizacija najprije manifestuje tamo gdje je prijetnja najopipljivija (Posen, 2025; IISS, 2025). Zapadnoevropske ekonomije s većim apsolutnim budžetima (Njemačka, Francuska, Italija) bilježe sporiji ali fiskalno značajniji rast u apsolutnim iznosima. Ukupno, EU-27 je u 2024. godini izdvojila 343 milijarde eura za odbranu, što je rast od 19 procenata u odnosu na 2023. godinu i 1,9 procenta agregatnog BDP-a Unije (Council of the EU, 2024).

Industrijska dimenzija reindustrijalizacije je jednako značajna. Prema SIPRI Top 100 listi proizvođača oružja (SIPRI, 2025), kombinovani prihodi 100 najvećih proizvođača oružja na svijetu u 2024. godini porasli su značajno, sa

evropskim kompanijama (BAE Systems, Airbus, Leonardo, Thales, Rheinmetall, Saab) bilježeći posebno snažan rast porudžbina. Rheinmetall, kao paradigmatički slučaj, vidio je rast tržišne kapitalizacije za više od 600 procenata između februara 2022. i kraja 2024. godine, što je strukturni signal investitorske percepcije dugoročne reindustrijalizacije (Bruegel, 2024).

Drugi blok nalaza odnosi se na institucionalnu dimenziju — kapacitet EU-a da reindustrijalizacijski impuls transformiše u koherentne politike. Strategic Compass for Security and Defence, usvojen u martu 2022. godine, predstavlja prvi cjelovit dokument bezbjednosno-odbrambene strategije EU-a; od 81 deliverable-a u dokumentu, 51 je trebalo biti realizovan do kraja 2022. godine (Council of the EU, 2022). European Defence Industrial Strategy (EDIS), predstavljen 5. marta 2024, postavlja cilj transformacije evropske odbrambene industrije u “war economy mode” do 2035. godine (European Commission, 2024). European Defence Industry Programme (EDIP), sa fiskalnim paketom od 1,5 milijardi eura za period 2025–2027, finalno je usvojen od strane Vijeća EU 16. decembra 2025. godine (Council of the EU, 2025).

Akt o podršci proizvodnji municije (ASAP), kao direktan odgovor na poziv Evropskog vijeća iz marta 2023. da se hitno isporuči municija Ukrajini i da se pomogne državama članicama u obnavljanju zaliha, predstavlja prvi konkretni instrument industrijske mobilizacije (European Commission, 2023). EDIRPA Regulativa stimuliše zajedničku nabavku, dok Permanent Structured Cooperation (PESCO), pokrenuta još 2017. godine, do 2024. obuhvata 68 aktivnih projekata u kojima učestvuje 26 država članica EU-a (PESCO, 2024). Empirijska studija u Defence and Peace Economics (Defence Partnerships and Economic Dynamics, 2024) pokazala je statistički značajnu vezu između vojne potrošnje, investicija i ekonomskog rasta u 25 PESCO zemalja u periodu 1994–2022.

Treći blok nalaza odnosi se na strateško-pozicijsku dimenziju, operacionalizovanu kroz Indeks geopolitičke recipročnosti reindustrijalizacije (GRR-Indeks). Tabela 1 prikazuje vrijednosti GRR-Indeksa za sedam ključnih evropskih država na dan kraj 2024. godine, dezagregirano prema trima komponentama indeksa.

Tabela 1. Indeks geopolitičke recipročnosti reindustrijalizacije (GRR-Indeks) za ključne evropske države, kraj 2024.

Država	Fiskalna autonomija	Industrijska samodovoljnost	Tehnološka nezavisnost	GRR-Indeks (0–100)
Francuska	92	78	62	77,3
UK	88	71	55	71,3
Njemačka	85	65	48	66,0
Italija	78	58	42	59,3
Švedska	82	63	45	63,3
Poljska	65	32	22	39,7
Španija	72	48	35	51,7

Izvor: kalkulacija autora na osnovu SIPRI (2025), EDA (2024), IISS (2025), Bruegel (2024); skala 0–100, viša vrijednost označava veći suverenitet.

Vrijednosti GRR-Indeksa otkrivaju značajnu heterogenost među evropskim državama. Francuska se izdvaja kao država sa najvišim indeksom (77,3), što odražava njenu istorijsku ulogu kao jednog od dva nuklearna evropska sistema, autonomni razvoj velikih platformi (Rafale, FREMM, Leclerc) i razvijenu domaću industrijsku bazu. UK, unatoč istraživačkoj kompleksnosti post-Brexit položaja, zadržava visok indeks (71,3) zahvaljujući sofisticiranoj odbrambenoj industriji (BAE Systems) i nuklearnim kapacitetima. Njemačka (66,0) bilježi visok indeks fiskalne autonomije ali znatno niži indeks tehnološke neovisnosti, što odražava istorijsku zavisnost od američkih platformi i komponenti. Poljska, unatoč spektakularnom rastu rashoda, ima najniži indeks (39,7) — što reflektuje izrazito visoku zavisnost od američkih sistema oružja (F-35, Abrams, HIMARS, Patriot, Apache) i južnokorejskih sistema (K2, K9, K239 Chunmoo) koje je Varšava masovno naručila.

Komparacija među državama otkriva strukturni paradoks evropske reindustrijalizacije. Države koje fiskalno najbrže rastu (Poljska +220 procenata, Švedska +107 procenata, Njemačka +80 procenata u periodu 2019–2024) nisu istovremeno i države sa najvišim GRR-Indeksom. Naprotiv, Poljska — s najimpresivnijim rastom rashoda — ima najniži indeks suvereniteta. Ova obrnuta korelacija ukazuje na duboko strukturni problem: brzina reindustrijalizacije

diktirana hitnošću ruske prijetnje istovremeno povećava strukturnu zavisnost od onih dobavljača koji mogu odgovoriti na hitne zahtjeve — a to su, u savremenim uslovima, prije svega SAD i Južna Koreja. Države koje su gradile odbrambenu autonomiju decenijama (Francuska, UK) imaju luksuz sporijeg rasta s većom industrijskom samodovoljnošću; države koje su odbrambeni sektor zanemarile godinama plaćaju sada cijenu kroz strukturnu zavisnost.

Distribucija GRR-Indeksa otkriva i tri tipologije evropskih reindustrijalizacijskih strategija. Prvi tip su “klasični suvereni” (Francuska, UK) koji prioritiziraju očuvanje postojeće autonomije nad brzim rastom. Drugi tip su “strukturni reformatori” (Njemačka, Italija, Švedska) koji pokušavaju kombinovati ubrzane investicije sa institucionalnim reformama. Treći tip su “strateški kupci” (Poljska, baltičke države) koji prioritiziraju brzu nabavku gotovih sistema iznad gradjenja domaće industrijske baze. Svaki od ovih tipova ima svoju logiku, ali samo prvi i drugi tip vode prema modelu selektivne strateške autonomije koji ovaj rad konceptualizuje. Treći tip, premda razumljiv u kratkoročnoj perspektivi, riskuje da konsoliduje strukturnu zavisnost na dugi rok (IISS, 2025; Bruegel, 2024).

Sektorska distribucija reindustrijalizacijskih ulaganja takođe otkriva specifičnu strukturu. Najveći rast investicija zabilježen je u sektorima protivvazdušne odbrane (sa značajnim porudžbinama IRIS-T sistema iz Njemačke i NASAMS sistema iz Norveške), artiljerijske municije (gdje je proširenje kapaciteta Rheinmetalla i drugih proizvođača centralni prioritet), te u oblasti dronova i autonomnih sistema (gdje evropske kompanije poput Helsinga u Njemačkoj brzo rastu). Suprotno tome, investicije u svemirske sisteme, vještačku inteligenciju za vojne primjene, te visokoprecizno naoružanje dugog dometa zaostaju za potrebama, što ostavlja Evropu strukturno zavisnom u upravo onim domenima koji će karakterisati buduće sukobe (IISS, 2025; SIPRI, 2025).

Atlantska osovina: SAD kao saveznik i kao strukturno ograničenje

Centralni paradoks evropske reindustrijalizacije je istovremena priroda Sjedinjenih Američkih Država kao primarnog saveznika i primarnog strukturnog ograničenja evropskog suvereniteta. Ova dvostrukost nije nova — karakterizirala je transatlantske odnose tokom čitavog perioda nakon Drugog svjetskog rata —

ali njen oblik se fundamentalno mijenja u kontekstu Trumpa 2.0 i šireg američkog strateškog preusmjeravanja prema Indo-Pacifiku (Posen, 2025; Meijer & Brooks, 2021).

Empirijska osnova američkog uticaja na evropsku reindustrijalizaciju manifestuje se kroz tri kanala. Prvi kanal je tehnološka zavisnost. Većina vodećih platformi koje evropske vojske kupuju ili planiraju da kupe — avioni F-35, sistemi protivvazdušne odbrane Patriot, helikopteri Apache i Black Hawk, sistemi HIMARS i drugi — predstavljaju američke proizvode čiji životni ciklus obuhvata američku kontrolu nad rezervnim dijelovima, softverom i tehnološkim nadogradnjama (IISS, 2025; Bruegel, 2024). U momentu kraja 2024. godine, F-35 imaju u eksploataciji ili su naručili: UK, Italija, Holandija, Norveška, Danska, Belgija, Poljska, Finska, Njemačka, Češka i Rumunija — što praktično znači da je evropska zračna nadmoć strukturno vezana za američku tehnološku infrastrukturu.

Drugi kanal je tržišna penetracija. Američke kompanije (Lockheed Martin, RTX, Boeing, Northrop Grumman, General Dynamics) zauzimaju značajan udio u evropskim odbrambenim nabavkama. Prema podacima SIPRI Top 100 liste (SIPRI, 2025), pet vodećih američkih proizvođača oružja kombinovano ostvaruje prihode koji višestruko prevazilaze sve evropske proizvođače zajedno. Ova asimetrija nije samo ekonomska — ona se transformiše u strukturno-strateški uticaj kroz dugoročne ugovore o servisiranju, nadogradnji i obuci.

Treći kanal je politički — direktan pritisak američke administracije na nivo evropskih vojnih rashoda i strukturu nabavke. Trumpov NATO samit u 2025. godini rezultirao je obavezom članica da do određenog horizonta izdvajaju 5 procenata BDP-a za odbranu, sa 1,5 procenta dozvoljenim za infrastrukturu i civilnu otpornost (NATO, 2025; INSS, 2025). Ovaj cilj, koji bi prije rata u Ukrajini bio politički nezamisliv, postao je pregovarački polazni okvir koji evropske članice moraju adresirati. Trumpov pristup ima jasnu strategijsku logiku: pomjeranje konvencionalne odbrane u Evropi na evropske ramena dok SAD koncentrišu resurse na Indo-Pacifik (US National Security Strategy, 2025; EUISS, 2025).

Meijer i Brooks (2021) su antiocipirali ovu situaciju u svom uticajnom radu objavljenom u *International Security* časopisu, identifikujući dva strukturna ograničenja koja Evropu sprečavaju da samostalno preuzme odbrambeni teret.

Prvi je strateška kakofonija — duboko različite percepcije prijetnji između evropskih država. Iako je rat u Ukrajini djelomično homogenizovao percepcije, divergencije ostaju značajne: dok baltičke države, Poljska i nordijske zemlje doživljavaju Rusiju kao egzistencijalnu prijetnju, južnoevropske države (Italija, Španija, Grčka) prioritiziraju mediteranske i sjevernoafričke izazove (IISS, 2025). Drugi strukturni ograničenje su masivni nedostaci u vojnim kapacitetima — od nuklearnog odvrćanja preko strategijskog transporta do svemirske obavještajne osmatračke sposobnosti — koji bi zahtijevali dekade i stotine milijardi eura da se popune.

Geopolitička analiza Knežević (2025a) postavlja širi okvir u kojem se ovaj odnos odvija. Imperijalna prenapregnutost SAD-a, pojam koji autor preuzima iz tradicije Paula Kennedyja i prilagođava savremenom kontekstu, predstavlja strukturno stanje u kojem američka volja da projektuje moć u svim svjetskim regijama prevazilazi njene fiskalne i industrijske kapacitete. Specijalna vojna operacija u Ukrajini je, prema Kneževiću, katalizator koji je razotkrio ovu strukturnu napregnutost: SAD nisu mogle istovremeno održavati strateški pritisak na Kinu, podržavati Izrael u kompleksnoj regionalnoj konstelaciji i opskrbljivati Ukrajinu u dugoročnom konvencionalnom ratu. Ova prenapregnutost je strateška osnova za američki podsticaj evropskoj reindustrijalizaciji — Washington ne može voditi sve ratove, pa traži da Evropa preuzme dio.

Posen (2025) u svom recentnom radu u *Survival* časopisu razvija paralelni argument iz druge perspektive — američke nacionalne strategije. Autor argumentuje da bi evropska vojna autonomija morala prvo riješiti pitanje ekstrakovanja maksimalne borbene moći iz postojećih struktura prije nego što se može razgovarati o novim institucionalnim aranžmanima. Drugim riječima, problem evropske odbrane nije primarno fiskalni već organizacioni i industrijski — i u tom smislu, Trumpov pritisak može imati paradoksalan pozitivan efekat ako natjera evropske države da konsolidiraju ono što već imaju.

Iz transatlantske perspektive, savremena saradnja EU i NATO-a pod Trumpovim mandatom 2.0 prolazi kroz transformaciju čiji ishod nije izvjestan. EUISS (2025) je u nekoliko bilten-publikacija analizirao različite scenarije: od djelomičnog američkog povlačenja do dramatičnog raspada saradnje. “Trumpova karta” — pitanje kako bi izgledalo američko napuštanje Evrope —

postala je standardno pitanje strateške analize (EUISS, 2025). U svakom od scenarija, evropska reindustrijalizacija dobija dodatnu hitnost — što znači da je američki pritisak postao endogena varijabla evropskog odbrambenog projekta.

Konačno, postoji i operativna dimenzija odnosa koja je često zanemarena. Mićunović (2023a) je analizirao pravni okvir privatnih vojnih kompanija u oružanim sukobima, fenomen u kojem američke kompanije (Constellis, Triple Canopy, Academi nasljednici) i dalje dominiraju globalnim tržištem. Yaseen (2023) je primijenio teoriju mekih skupova na alokaciju resursa u vojnoj logistici, koristeći ISAF operacije u Afganistanu kao empirijsku osnovu. Ova metodološka iskustva — i komparativne analize hibridnih prijetnji infrastrukturi (Parthasarathy, 2023) — predstavljaju operativnu osnovu na koju se evropske reindustrijalizacijske politike nužno oslanjaju, makar ćutke.

Specifičan slučaj koji ilustruje atlantičku osovinu jeste F-35 program — multilateralno najveći odbrambeni projekat u historiji NATO-a, koji je do kraja 2024. godine generisao porudžbine vrijedne preko 1,7 trilijuna USD u životnom ciklusu (IISS, 2025). Devet evropskih NATO članica je opredijeljeno za F-35 kao primarni višenamjenski borbeni avion, što praktično znači da će u narednih 30 godina evropska zračna nadmoć biti strukturno oslonjena na kontinuiranu američku tehnološku, softversku i logističku podršku. Ovo nije samo kupovina opreme — to je strukturna integracija u američki vojno-industrijski ekosistem koja prevazilazi klasične saveznike i krea sui generis oblik bezbjednosne međuzavisnosti.

Paradoks ove integracije jeste da je istovremeno izvor evropske vojne efikasnosti i strateške ranjivosti. Sa jedne strane, F-35 i drugi američki sistemi pružaju Evropi vojne sposobnosti koje samostalno ne bi mogla razviti u realističnim rokovima i budžetima. Sa druge strane, ovi sistemi sadrže softver, šifre i ovlaštenja za upotrebu koji ostaju pod američkom kontrolom — što teorijski znači da bi američka administracija mogla u trenutku krize uskratiti ili limitirati funkcionalnost ovih sistema. Iako ovo pitanje nikada nije bilo javno testirano, sama mogućnost predstavlja strukturni element koji evropske donosiocje odluka mora prinuditi na razmišljanje o suverenitetnim implikacijama (EUISS, 2025; Posen, 2025).

Šira institucionalna dimenzija atlantičkog odnosa ogleda se u arhitekturi nuklearnog odvrćanja. Jedino Francuska i UK posjeduju vlastite nuklearne

kapacitete u Evropi, dok je njemačka, italijanska, holandska i belgijska nuklearna sigurnost zasnovana na principu “nuclear sharing” sa SAD — što praktično znači da američko nuklearno oružje stacionirano u Evropi može biti upotrebjeno samo uz američko odobrenje. Ova arhitektura, postavljena tokom Hladnog rata, ostaje strukturno netaknuta unatoč dramatičnim promjenama geopolitičkog konteksta. Posen (2025a) eksplicitno argumentuje da Evropa mora prvo riješiti pitanje vlastitog nuklearnog odvrćanja prije nego što može ozbiljno govoriti o strateškoj autonomiji — što potvrđuje strukturnu prirodu atlantičke zavisnosti.

Kineska tehnoindustrijska zavisnost i njene strateške implikacije

Druga osovina trostranog geopolitičkog okvira u kojem se odvija evropska reindustrijalizacija je odnos s Narodnom Republikom Kinom. Za razliku od atlantičke osovine — gdje je Evropa istovremeno strateški saveznik i strukturno zavisni partner — odnos s Kinom je primarno odnos asimetrične tehnoindustrijske zavisnosti, koji se 2025. godine intenzivirao do mjere koja izaziva ozbiljnu strategijsku zabrinutost (MERICS, 2025; OSW, 2025).

Empirijska osnova kineske tehnoindustrijske dominacije nad evropskim odbrambenim sektorom djeluje primarno kroz tri kanala. Prvi kanal su strateške sirovine, posebno rijetke zemlje (rare earth elements). Kina kontroliše približno 90 procenata globalne proizvodnje magnetnih rijetkih zemalja koje su ključne za savremenu vojnu tehnologiju — od magneta u motorima i senzorima borbenih aviona do elektronskog ratovanja i radarskih sistema. EU uvozi 98 procenata magneta od rijetkih zemalja iz Kine, 31 procenat tungstena i 97 procenata metalnog magnezijuma (MERICS, 2025). U oktobru 2025. godine Kina je uvela nove izvozne kontrole na ove materijale, što je direktno pogodilo evropske rearmamentske napore i otvorilo strateški prozor čiji je značaj ekvivalentan šokovima nafte iz 1970-ih (OSW, 2025).

Drugi kanal je elektronska komponentna baza. Iako je nominalna proizvodnja vodećih poluprovodnika koncentrisana u Tajvanu i Južnoj Koreji, globalni lanci snabdijevanja kojima se ti poluprovodnici prerađuju u kompletne elektronske sklopove pretežno prolaze kroz Kinu. Evropski odbrambeni sektor tako zavisi i od taivanske industrije čipova i od kineske proizvodne baze koja te čipove integriše u krajnje proizvode (Geopolitical Monitor, 2025; IISS, 2025). U

kontekstu mogućeg kineskog pritiska na Tajvan, ova zavisnost predstavlja egzistencijalnu sigurnosno-industrijsku ranjivost.

Treći kanal je sve značajnija kineska prisutnost u kritičnoj infrastrukturi same Evrope — od luka (gdje COSCO drži značajne udjele u terminalima u Pireju, Hamburgu, Antverpenu i drugim) do telekomunikacijskih mreža. Parthasarathy (2023) je u *Military Studies* analizirao otpornost kritične lučke infrastrukture na hibridne prijetnje, dokumentujući da baltičke luke — koje su strateški ključne za evropsku odbranu istočnog krila — pokazuju specifične ranjivosti koje hibridna kineska prisutnost može eksploatisati. Iako kineska prisutnost u baltičkim lukama nije dominantna, njena prisutnost u zapadno-evropskim lukama otvara potencijalne kanale sigurnosnog uticaja koji se direktno tiču odbrambene logistike.

Sa strateškog stanovišta, kineska tehnoindustrijska zavisnost stavlja Evropu u poziciju koju Risojević (2026) u svojoj nedavnoj monografiji opisuje kroz teoriju sukoba civilizacija. Iako Risojević ne primjenjuje teoriju isključivo na ekonomsku dimenziju, njen analitički okvir omogućava razumijevanje zašto kinesko-evropski odnos ne može biti svedeno na puko trgovinsko pitanje. Kineska industrijska politika — od *Made in China 2025* do *Belt and Road Initiative* — predstavlja strateški projekat koji evropske odbrambene zavisnosti tretira kao polugu uticaja u širem geopolitičkom natjecanju.

Reakcije Evrope na ovu zavisnost u toku su, ali su kasne i fragmentirane. *Critical Raw Materials Act* EU-a (2024), koji postavlja cilj da do 2030. godine domaća proizvodnja kritičnih sirovina pokrije najmanje 10 procenata, prerada 40 procenata, i reciklaža 25 procenata potrošnje, predstavlja prvi sistemski odgovor (European Commission, 2024). *Strategic Compass* i *EDIS* eksplicitno identifikuju kinesku dominaciju kao izazov strateškoj autonomiji (Council of the EU, 2022; European Commission, 2024). Ali konkretna implementacija je spora i ograničena strukturnim faktorima: razvoj alternativnih izvora rijetkih zemalja zahtijeva 7–10 godina investicija; preusmjeravanje globalnih lanaca snabdijevanja zahtijeva milijarde u capital expenditure; razvoj domaćih kapaciteta za poluprovodnike je već u programu kroz *EU Chips Act*, ali bez direktne odbrambene orijentacije (Bruegel, 2024).

Geopolitička dimenzija problema je dodatno komplikovana ulogom Kine kao tihog beneficijara rusko-ukrajinskog rata. Iako Kina formalno održava

neutralnost, ekonomska podrška Rusiji kroz proširenu trgovinu, alternativne platežne mehanizme i industrijsku saradnju omogućila je Moskvi da preživi prvi talas zapadnih sankcija (Bruegel, 2024; ECFR, 2025). U oktobru 2025. godine, EU je sankcionirala kineske firme zbog navodne podrške ruskom vojnom programu, što je izazvalo kineski reaktivni odgovor — uvođenje sedam EU subjekata na listu izvoznih kontrola za dual-use proizvode (MERICS, 2025). Ovaj eskalacijski ciklus pokazuje da kinesko-evropski odnos ne može biti razdvojen od šireg geopolitičkog konteksta.

Implikacije za evropsku reindustrijalizaciju su trostruke. Prvo, čak i kada Evropa fiskalno ulaže u domaće odbrambene kapacitete, fizička proizvodnja zavisi od neevropskih ulaznih elemenata, što stvara strukturnu fragilnost u svakom trenutku eskalacije s Kinom. Drugo, ovaj fenomen otvara prostor za koncept “reindustrijalizacije unutar reindustrijalizacije” — naime, da Evropa mora simultano graditi finalne odbrambene proizvode i njihovu materijalno-komponentnu osnovu. Treće, brzina kineskih industrijskih i strateških akcija (kao što je oktobarska 2025. ofanziva izvoznih kontrola) postavlja vremenski pritisak koji zahtijeva odgovore u rokovima kraćim od onih koje birokratski aparat EU-a tipično generiše.

Mićunović (2023b) je u analizi Espositoove paradigme imunizacije i postpandemijske politike cijepljenja identifikovao fenomen koji autor naziva “inverznim imunitarnim paradoksom” — situacija u kojoj zaštitne intervencije proizvode upravo one ranjivosti koje pokušavaju eliminisati. Iako je analiza primarno fokusirana na zdravstvenu domenu, koncept inverznog imunitarnog paradoksa nudi dragocjenu metaforu za razumijevanje evropske reindustrijalizacije: što više Evropa ulaže u odbrambenu tehnologiju kako bi smanjila zavisnost, to više otkriva nove zavisnosti u dubljim slojevima proizvodnog lanca.

Posebno indikativan je sektor svemirske infrastrukture, koji je centralan za savremene vojne operacije (navigacija, komunikacije, obavještajno osmatranje, ciljanje precizno vođenog naoružanja). Iako Evropa posjeduje vlastiti satelitski navigacioni sistem Galileo i Copernicus program za satelitsko osmatranje, oslanjanje na lansirne kapacitete je značajno smanjeno povlačenjem Soyuz lansera nakon 2022. godine, što je Evropu privremeno učinilo zavisnom od američkih SpaceX kapaciteta dok se evropska Ariane 6 platforma nije stabilizovala 2024. godine. U domeni komunikacionih satelita, evropske

kompanije Eutelsat i SES su se suočile s konkurencijom Starlink-a i kineskih državnih sistema, što kreira novi sloj geopolitičke konkurencije čije implikacije po vojnu komunikaciju tek treba sagledati (IISS, 2025; Bruegel, 2024).

Kineska geopolitička dimenzija prelazi i u domenu institucionalnih saveza i diplomatskih formata. BRICS+ format, koji se proširio 2024. i 2025. godine, predstavlja institucionalni okvir koji namjerno konkurira G7 i zapadnim ekonomskim institucijama. Iako ekonomska težina BRICS-a još ne dostiže težinu G7-a, trajektorija je jasno uzlazna i kreira alternativni geopolitički prostor u kojem se evropske kompanije suočavaju sa rastućim pritiskom da biraju strane. Risojević (2026) u svojoj monografiji o teoriji sukoba civilizacija eksplicitno prepoznaje ovu dinamiku kao manifestaciju šire civilizacijske rekonfiguracije, što daje teorijsku dubinu praktičnoj evropskoj dilemi.

Na nivou konkretnih sektorskih dinamika, kinesko-evropski odnos u oblasti odbrambene industrije karakterizira asimetrija koja se progresivno produbljuje. Iako Kina nije primarni dobavljač gotovih oružnih sistema evropskim vojskama, ona kontroliše ulazne komponente i prerađivačke kapacitete bez kojih te sisteme nije moguće proizvesti u zadovoljavajućem volumenu. Konkretno, polovičnih reduktora za baterije električnih vozila — uključujući vojne — kineska industrija proizvodi preko 80 procenata globalnog kapaciteta; preko 70 procenata svjetske proizvodnje litijuma za baterije prolazi kroz kineske rafinerije; preko 60 procenata globalne prerade nikla i kobalta odvija se u kineskim postrojenjima ili kineski-vlasništvu (MERICS, 2025; OSW, 2025). Ova kontrola srednjih dijelova proizvodnih lanaca daje Kini moćno geopolitičko sredstvo koje, za razliku od grube vojne sile, djeluje kontinuirano i tiho, ali sa kumulativnim efektima koji mogu biti jednako značajni.

Ruska bezbjednosna prijetanja kao katalizator reindustrijalizacije

Treća osovina trostranog geopolitičkog okvira je odnos s Ruskom Federacijom. Za razliku od atlantičke i kineske osovine, koje se manifestuju primarno kroz strukturnu zavisnost, ruska osovina manifestuje se kroz direktnu bezbjednosnu prijetnju koja djeluje kao primarni mobilizator čitavog projekta reindustrijalizacije. Bez 24. februara 2022. godine, fiskalni i institucionalni naponi

opisani u prethodnim sekcijama jednostavno ne bi postojali — barem ne u obimu i tempu kojim se manifestuju (Posen, 2025b; Knežević, 2025a; IISS, 2025).

Empirijska analiza rusko-ukrajinskog rata kao katalizatora pokazuje četiri ključne dinamike. Prva dinamika je iscrpljivanje zaliha i produkcijskih kapaciteta evropskih armija kroz isporuke Ukrajini. Do kraja 2024. godine, evropske članice NATO-a su Ukrajini isporučile vojnu pomoć vrijednu preko 100 milijardi eura, uključujući značajne količine artiljerijske municije, raketnih sistema, oklopnih vozila i borbenih aviona (IISS, 2025; Bruegel, 2024). Ova isporuka je razotkrila strukturnu nedovoljnost evropske industrijske proizvodnje municije — prije rata, agregatna evropska proizvodnja artiljerijske municije iznosila je manje od 300.000 granata godišnje, dok je Rusija u istom periodu proizvodila preko 2 miliona, a Ukrajina je u intenzivnim danima borbe trošila 6.000–8.000 granata dnevno (IISS, 2025).

Druga dinamika je strateški šok prijetnje koji je premjestio percepciju Rusije sa marginalnog izazova na egzistencijalnu prijetnju, posebno u istočnoevropskim i nordijskim državama. Posen (2025b) je u svom radu o ruskoj invaziji kao preventivnom ratu, objavljenom u *International Security* časopisu, argumentovao da Putinova kalkulacija odgovara klasičnoj logici preventivnog rata: percepcija da se strateška ravnoteža nezadrživo pomjera u korist NATO-a i Ukrajine, te da je 2022. godina bila zadnja prilika za vojnu intervenciju prije nego što ravnoteža postane suviše nepovoljna. Ova analiza ima direktne implikacije za evropsku reindustrijalizaciju — ako je ruska invazija bila preventivna, onda evropsko jačanje samo po sebi može podsticati dodatne ruske kalkulacije, što stvara strateški dilematski okvir koji evropski donosioci odluka moraju eksplicitno adresirati.

Treća dinamika je geografska reorijentacija evropske odbrane. Težište NATO-a se 2022–2024. godine premjestilo sa centralne i južne Evrope na istočno krilo. Eight Multinational Battlegroups Forward Presence raspoređeni su u baltičkim državama, Poljskoj, Rumuniji, Bugarskoj i Mađarskoj, kao i Slovačkoj. Brojevi u rasporedu su se značajno povećali, sa rotacionim raspoređivanjem desetina hiljada vojnika (NATO, 2024; IISS, 2025). Ova reorijentacija ima dugoročne implikacije za alokaciju resursa, infrastrukture i investicija — istočno krilo će u predvidljivoj budućnosti biti glavni operativni teatar.

Četvrta dinamika je hibridna dimenzija ruske prijetnje, koja se manifestuje kroz dezinformacijske operacije, sabotaze kritične infrastrukture, kibernetičke napade i instrumentalizaciju migracija. Parthasarathy (2023) je u svojoj analizi otpornosti kritične lučke infrastrukture identifikovao baltičke luke kao posebno ranjive tačke, što je dodatno potvrđeno serijom hibridnih incidenata (sabotaža podmorskih kablova u Baltičkom moru, eksplozivni napadi na DHL pošiljke u Njemačkoj, hibridne migracijske operacije s bjeloruske granice). Ova hibridna dimenzija znači da reindustrijalizacija ne može biti svedena samo na proizvodnju klasičnih vojnih platformi — ona mora obuhvatiti i otpornost civilne infrastrukture, kibernetičke odbrane i strateške komunikacije.

Knežević (2025a) je u svojoj monografiji o imperijalnoj prenapregnutosti SAD-a i specijalnoj vojnoj operaciji u Ukrajini razvio širi geopolitički okvir za razumijevanje ovih dinamika. Centralna teza je da se rusko-ukrajinski rat ne može tumačiti izolovano, već u kontekstu šire transformacije globalnog poretka u kojem se asimetrija između američke ambicije i kapaciteta strukturno produbljuje. U toj transformaciji, Evropa je tema, ne agens — ali upravo zato je njena reindustrijalizacija od fundamentalnog značaja, jer je to jedini način da Evropa postane agens u trostranoj geopolitičkoj igri.

Rusija takođe pokazuje vlastite oblike industrijske mobilizacije koje evropski analitičari moraju razumjeti. Iako pod sankcijama, ruska odbrambena industrija je do 2024. godine značajno povećala proizvodnju ključnih sistema — od dronova-kamikaza i artiljerijske municije do oklopnih vozila — što je rezultat prelaska ekonomije u “war economy mode” sa relativnim udjelom odbrambene potrošnje koji prema procjenama IISS-a iznosi između 6 i 8 procenata BDP-a (IISS, 2025; SIPRI, 2025). Ova ruska mobilizacija postavlja standard protiv kojeg se mora mjeriti i evropski reindustrijalizacijski napor — i otkriva da, unatoč svim svojim slabostima, Rusija je sposobna za industrijsku adaptaciju koju je zapadni sektor podcijenio u prvim mjesecima sukoba.

Strateška implikacija ove dinamike za evropski reindustrijalizacijski projekat je dvostruka. Prvo, evropska industrija mora razviti kapacitete za masovnu, dugoročnu, niskotehnološku proizvodnju (artiljerijska municija, jednostavni dronovi, oklopna vozila) koja je u mirovnoj eri bila zanemarena u korist visokotehnoloških sistema niske volumetrije. Drugo, evropski strateški planeri moraju internalizovati spoznaju da klasični konvencionalni rat — sa svim

svojim industrijsko-mobilizacijskim implikacijama — nije relikat prošlosti, već realna mogućnost u srednjoročnoj budućnosti. To zahtijeva mentalitetnu transformaciju koja u mnogim evropskim prijestonicama tek počinje.

Ukrajinski rat takođe je proizveo jednu manje očekivanu posljedicu — empirijsku demonstraciju vrijednosti i ranjivosti različitih sistema oružja u realnim borbenim uslovima. Pokazalo se da su jeftini dronovi (turski Bayraktar, ukrajinski Switchblade, ruski Lancet) sposobni neutralizirati skupocjene oklopne sisteme; da su sistemi protivvazdušne odbrane (Patriot, IRIS-T, NASAMS) ključni za zaštitu kritične infrastrukture; i da klasična artiljerija i dalje ostaje “kraljica bojišta” čija masovna proizvodnja predstavlja egzistencijalni izazov. Ova empirijska iskustva direktno oblikuju evropske reindustrijalizacijske prioritete — od njemačkog Rheinmetall projekta proširenja proizvodnje granata 155mm do češkog Czech Ammunition Initiative (IISS, 2025; SIPRI, 2025).

Dugoročna analitička perspektiva ukazuje da se savremeni rusko-ukrajinski rat može tumačiti kao prvi velikoskalni kompletni industrijski rat 21. vijeka — rat u kojem se, nakon decenija dominacije “asimetričnih” i “hibridnih” konflikata, ponovo manifestuje primat industrijske produktivnosti, materijalne mobilizacije i logističke održivosti. U ovom kontekstu, Yaseen (2023) je u svojoj analizi vojne logistike koristeći teoriju mekih skupova razvio metodološki okvir koji ima neposrednu primjenu — alokacija oskudnih resursa između konkurišućih operativnih prioriteta postaje ponovo centralni problem savremenih vojnih operacija, što su evropski strateški planeri tokom 1990-ih i 2000-ih u velikoj mjeri zaboravili.

Konačno, postoji i pitanje koje je za savremeni bezbjednosni sektor centralno — pitanje krivičnogpravne zaštite klasifikovanih informacija u uslovima visoke radne mobilnosti i kibernetičke izloženosti odbrambene industrije. Knežević (2026) je u svojoj analizi krivične odgovornosti za odavanje tajnih podataka u vojno-bezbjednosnom sektoru Republike Srbije razvio analitički okvir koji je primjenjiv i na šire regionalno i evropsko polje. U uslovima reindustrijalizacije, kada se odbrambeno znanje produkuje u stotinama novih firmi i kada se tisuće inženjera kreću između projekata, pitanje pravne zaštite klasifikovanih informacija prelazi iz tehničke u strateški značajnu komponentu reindustrijalizacijske politike.

Strateška analiza Knežević (2024) o ulozi visokog predstavnika u ustavnoj krizi Bosne i Hercegovine dokumentuje paralelni fenomen na regionalnom nivou — kako evropske institucionalne strukture s ograničenim legitimitetom mogu generisati dodatne sigurnosne nestabilnosti. Iako se članak ne tiče direktno reindustrijalizacije, njegov nalaz o strukturnoj nestabilnosti regiona Zapadnog Balkana ima implikacije za evropsku odbrambenu politiku — pitanje stabilnosti istočnog krila NATO-a obuhvata i Zapadni Balkan kao ranjivu zonu koju Rusija sistematski koristi kao polje hibridnog djelovanja. Reindustrijalizacijski projekat koji ne adresira ovu regionalnu dimenziju ostaje strukturno nedovršen.

Šire posmatrano, ruska strategija prema Evropi ne svodi se na vojnu prijetnju. Ona obuhvata energetske pritisak (mada značajno smanjen nakon 2022.), informacioni rat, instrumentalizaciju emigrantskih i etničkih podjela, te pokušaje uticaja na izborne procese. Ova multidimenzionalnost znači da reindustrijalizacijski odgovor ne može biti svedeno samo na proizvodnju oružja — mora uključiti i jačanje civilne otpornosti, medijskih institucija, demokratskih procedura i regionalne stabilnosti. Bezbjednosna arhitektura 21. vijeka je strukturno multidimenzionalna na način koji bezbjednosna arhitektura 20. vijeka nije bila, što zahtijeva sistemski redizajn evropskog sigurnosnog razmišljanja.

Selektivna strateška autonomija kao novi geopolitički model

Sinteza analiza atlantičke, kineske i ruske osovine dovodi nas do centralnog koncepta koji ovaj članak uvodi — selektivne strateške autonomije (SSA). Pod ovim konceptom razumijevamo specifičan tip strateškog položaja u kojem evropske države (samostalno ili kroz EU okvir) razvijaju autonomne sposobnosti u jasno definisanim sektorima, prihvataju svjesno upravljane zavisnosti u drugim sektorima, i izgrađuju institucionalne i tehnološke bridge-ove koji omogućavaju brzu rekonfiguraciju strateških odnosa u slučaju geopolitičkog šoka.

SSA se konceptualno razlikuje od četiri konkurentskih modela. Prvi konkurentski model je puna strateška autonomija — tradicionalna golistička vizija evropske odbrane potpuno nezavisne od neevropskih sila. Empirijski nalazi ovog rada potvrđuju Meijer-Brooks (2021) tezu da puna autonomija nije realistična u predvidljivoj budućnosti zbog strukturnih kapacitetnih nedostataka. Drugi konkurentski model je puna atlantička integracija — očuvanje sadašnje

arhitekture u kojoj NATO i američko vodstvo ostaju centralni okvir. Empirijski nalazi pokazuju da ovaj model postaje sve teži za održavanje pod Trumpom 2.0. Treći konkurentski model je neutralizam — povlačenje iz globalnih bezbjednosnih obaveza. Empirijski nalazi pokazuju da je ovaj model nemoguć zbog ruske prijetnje. Četvrti konkurentski model je hedging između velikih sila — savremena varijanta neutralizma koja održava odnose sa svima bez obavezivanja prema bilo kojoj. Empirijski nalazi pokazuju da kineski pritisak (oktobarske 2025. izvozne kontrole) onemogućava ovu opciju.

SSA, kao alternativa ovim modelima, definiše se kroz tri ključne karakteristike. Prva karakteristika je sektorska selektivnost — svjesni izbor sektora u kojima se gradi autonomija (artiljerijska municija, hipersonične rakete, određeni dronovi, kibernetička odbrana, vještačka inteligencija za vojne primjene) i sektora u kojima se prihvata zavisnost (svemirska komunikacijska infrastruktura, određene specijalizovane platforme, kritične sirovine za koje ne postoji domaća alternativa). Druga karakteristika je rekvisivnost — institucionalna i tehnološka sposobnost da se zavisnosti brzo restrukturiraju u slučaju geopolitičkog šoka, što zahtijeva unaprijed pripremljene alternativne lance snabdijevanja, dvostruke izvore i fleksibilne ugovorne arhitekture. Treća karakteristika je multipolarno upravljanje recipročnostima — svjesno održavanje umjereno asimetričnih odnosa s više velikih sila istovremeno, što sprečava da bilo koji pojedinačni odnos postane egzistencijalno opasan.

Implementacija SSA modela zahtijeva ne samo političku volju već i konkretne institucionalne reforme. Prvo, potrebno je razviti nacionalne i unijinske registre kritičnih industrijskih kapaciteta s eksplicitnom klasifikacijom prema stepenu strateške osjetljivosti. Drugo, potrebno je proširiti EDIS i EDIP s eksplicitnim sektorsko-selektivnim ciljevima. Treće, potrebno je razviti finansijske instrumente koji omogućavaju brze investicije u alternativne lance snabdijevanja u slučaju geopolitičkih šokova (rezervni fondovi, garancije za strateški rizik, ubrzane procedure odobravanja). Četvrto, potrebno je u sigurnosno-pravne sisteme integrisati kapacitete za zaštitu klasifikovanog znanja u uslovima rastuće mobilnosti i digitalizacije (Knežević, 2026).

Konceptualno, SSA model proizlazi iz dijalektičke sinteze dviju tradicija u europskom strateškom mišljenju — goliističke tradicije strateške autonomije i atlantističke tradicije transatlantske integracije. SSA prepoznaje da nijedna od ove

dvije tradicije, u svojoj čistoj formi, ne odgovara savremenim uslovima. Golistička tradicija precjenjuje mogućnost potpune evropske autonomije; atlantistička tradicija precjenjuje trajnost i pouzdanost američke posvećenosti evropskoj sigurnosti. SSA, kao sintetički model, nudi izlaz iz ove dihotomije kroz koncept svjesnog sektorskog izbora i upravljanje recipročnosti. U tom smislu, model nije radikalna konceptualna inovacija, već artikulacija empirijske logike koja je već prisutna u savremenim odlukama evropskih država — ali koja do sada nije bila eksplicitno teoretizirana.

Komparativna primjena SSA modela na sedam analiziranih država otkriva da je riječ o spektru, a ne o binarnoj kategoriji. Francuska implementira nešto što se može nazvati “klasičnom SSA” — selektivni suverenitet u nuklearnom odvrćanju, vazdušnoj nadmoći i pomorskoj autonomiji, kombinovan s prihvaćenom zavisnošću u svemirskoj komunikaciji i određenim komponentama. UK implementira “transatlantsku SSA” — selektivni suverenitet u nuklearu, kibernetičkoj odbrani i obavještajnim aktivnostima, kombinovan s dubokom integracijom s američkim sistemima. Njemačka tek razvija vlastiti SSA model, sa dilemom između atlantističke tradicije i ambicija za većom autonomijom. Poljska, kako je ranije pokazano, trenutno operira u modu suprotnom od SSA — maksimalna zavisnost od vanjskih dobavljača kao racionalan odgovor na neposrednu prijetnju, što je strategija koja funkcioniše kratkoročno ali nije održiva na dugi rok.

GRR-Indeks razvijen u ovom radu predstavlja prvi empirijski alat za praćenje napretka prema SSA modelu na komparativnoj osnovi. Indeks omogućava ne samo statičku komparaciju država u određenom trenutku, već i dinamičko praćenje promjena tokom vremena. Buduća istraživanja mogu indeks proširiti dodatnim komponentama — uključujući naprimjer kibernetičku otpornost, svemirsku autonomiju, ili strateške rezerve sirovina — i primijeniti ga na šire geografske kontekste.

Implementacija SSA modela u praksi suočava se sa setom prepreka koje su istovremeno tehničke, političke i institucionalne. Tehnička prepreka je vremensko trajanje izgradnje industrijskih kapaciteta — razvoj nove linije za proizvodnju kompleksnog odbrambenog sistema tipično zahtijeva 7–12 godina od inicijalne odluke do pune operativne sposobnosti, što znači da odluke donesene danas neće dati rezultate prije sredine 2030-ih (IISS, 2025; SIPRI, 2025). Politička prepreka

je heterogenost interesa među državama članicama EU-a, koje imaju različite prioritete, različite kapacitete i različite percepcije prijetnji. Institucionalna prepreka je ograničen mandat i fiskalni kapacitet samih EU institucija u oblasti odbrane, što reindustrijalizacijski napor mora premostiti kroz inovativne mehanizme koordinacije i finansiranja.

Pored ovih strukturnih prepreka, SSA model suočava se i sa epistemskim izazovom: kako mjeriti uspjeh u sektoru gdje se mnogi indikatori javljaju s vremenskim odlaganjem od decenije ili više? GRR-Indeks predložen u ovom radu predstavlja pokušaj operacionalizacije, ali on zahtijeva kontinuirano usavršavanje. Buduća istraživanja trebala bi uključiti i dinamičku komponentu indeksa, uvodeći ne samo trenutni nivo već i trajektoriju kretanja. Takođe, indeks bi trebao biti proširen sa kvalitativnim komponentama koje hvataju institucionalnu sposobnost država da brzo restrukturiraju zavisnosti — što je centralna karakteristika selektivne strateške autonomije.

Operativna primjena SSA modela na konkretne sektorske odluke zahtijeva ono što se može nazvati “sektorskim trijažom”. Za svaki ključni segment evropskih odbrambenih kapaciteta — od nuklearnog odvrćanja preko kibernetičke odbrane do svemirske komunikacije — strateški planeri moraju eksplicitno odgovoriti na tri pitanja: (a) da li je ovaj sektor ključan za autonomnu sposobnost evropske odbrane?; (b) kakvi su realni vremenski i fiskalni horizonti za izgradnju domaće sposobnosti u ovom sektoru?; (c) ako se zadrži zavisnost, koji su mehanizmi koji omogućavaju brzu rekonfiguraciju u slučaju geopolitičkog šoka? Ove tri dimenzije sektorskog trijaža čine konceptualnu jezgru SSA implementacije i zahtijevaju razvoj specifičnih analitičkih alata u svakom sektoru pojedinačno (Bruegel, 2024; IISS, 2025).

Konačno, SSA model ima i dimenziju koja prevazilazi striktnu odbrambenu sferu — dimenziju demokratske legitimnosti. Klasični projekti strateške autonomije ranije su patili od strukturnog deficita demokratske legitimnosti jer su koncentrisali odluke u uskim ekspertskim i izvršnim krugovima. SSA model, sa svojim eksplicitnim sektorskim izborima koji imaju vidljive društvene posljedice (industrijska politika, alokacija radne snage, regionalni razvoj), zahtijeva širu javnu artikulaciju i parlamentarnu kontrolu. Ovo nije samo normativni zahtjev — to je strukturni preduslov za dugoročnu održivost reindustrijalizacijskog projekta, jer projekti koji nemaju demokratsku

legitimnost teško mogu opstati kroz političke cikluse koje će neminovno obilježavati narednu deceniju.

Zaključak

Istraživanje evropske ratne reindustrijalizacije kao geopolitičkog projekta, sprovedeno kombinacijom kvantitativne analize vojnih rashoda, komparativne institucionalne analize EU regulativnih instrumenata i kvalitativne analize strateških dokumenata u periodu 2019–2025, dovelo je do nalaza koji potvrđuju sve tri istraživačke hipoteze, makar i uz različit stepen sigurnosti. Prva hipoteza, o reindustrijalizaciji kao strukturnoj geopolitičkoj transformaciji a ne konjunktornoj reakciji, nalazi punu empirijsku potvrdu. Rast vojnih rashoda evropskih NATO članica sa 280 na 454 milijardi USD u periodu 2019–2024, kombinacija EDIS, EDIP, ASAP, EDIRPA i Strategic Compass institucionalnih instrumenata, te ambicija pomaka u “war economy mode” do 2035. godine — sve to predstavlja strukturnu, a ne konjunkturu transformaciju (SIPRI, 2025; European Commission, 2024). Međutim, geografska distribucija rasta otkriva značajnu heterogenost — što potvrđuje da reindustrijalizacija nije ujednačena nego se artikuliše prema specifičnim nacionalnim kontekstima. Druga hipoteza, o trostranoj konfiguraciji koja generiše specifičan oblik strateške autonomije — selektivnu stratešku autonomiju (SSA) — takođe je potvrđena. Empirijska analiza pokazuje da nijedan od tradicionalnih modela (puna autonomija, puna atlantička integracija, neutralizam, hedging) nije održiv u savremenoj konfiguraciji, što stvara prostor za alternativni model selektivne autonomije sa rekvisivnim kapacitetima i multipolarnim upravljanjem recipročnostima. Ovaj model nije samo teorijski konstrukt — on se već manifestuje u empirijskim odlukama evropskih država, makar i bez eksplicitne konceptualizacije (Meijer & Brooks, 2021; Posen, 2025). Treća hipoteza, o paradoksu reindustrijalizacije koja otkriva nove zavisnosti, takođe je potvrđena. Kvantitativna ekspanzija vojnih rashoda i industrijskih kapaciteta paradoksalno je razotkrila evropsku zavisnost od američke tehnologije (F-35 i druge platforme), kineske kontrole strateških sirovina (rijetke zemlje, magnezijum, tungsten) i ruske prijetnje kao egzistencijalnog mobilizatora. Ovaj paradoks je prepoznat u Mićunovićevoj

(2023b) analizi inverznog imunitarnog paradoksa, čija konceptualna struktura predstavlja dragocjenu metaforu za savremenu evropsku situaciju.

Glavni originalan doprinos ovog rada sastoji se u dvostrukoj analitičkoj inovaciji. Prvi originalan element jeste konceptualizacija selektivne strateške autonomije (SSA) kao alternativnog modela koji prevazilazi tradicionalnu dihotomiju između atlantičke integracije i pune autonomije. SSA prepoznaje da Evropa može razviti suverenitet samo u jasno definisanim sektorima i samo kroz svjesno upravljanje recipročnim zavisnostima. Drugi originalan element jeste konstrukcija Indeksa geopolitičke recipročnosti reindustrijalizacije (GRR-Indeks) kao kvantitativnog analitičkog alata koji integriše tri komponente — fiskalnu autonomiju, industrijsku samodovoljnost i tehnološku zavisnost — i prvi put se primjenjuje na komparativnoj osnovi za sedam evropskih država. Indeks omogućava transparentnu komparaciju i dinamičko praćenje napretka prema SSA modelu, sa konkretnim metričkim implikacijama za politiku.

Ograničenja istraživanja, već naznačena u metodološkoj sekciji, sugerišu pravce za buduća istraživanja. Potrebne su longitudinalne studije koje bi pratile evoluciju GRR-Indeksa kroz vrijeme, sektorske dubinske analize specifičnih industrijskih kapaciteta (artiljerijska municija, dronovi, kibernetička odbrana, vještačka inteligencija), te komparativne studije s drugim regionalnim modelima reindustrijalizacije (Kanada, Australija, Južna Koreja, Japan). Implikacije za praksu su jasne: evropske vlade i institucije EU-a moraju razviti integralnu strategiju koja kombinuje fiskalne investicije s institucionalnim reformama, sektorskom selektivnošću i kapacitetom za rekonfiguraciju strateških odnosa u slučaju geopolitičkog šoka. Bez ovakvog integralnog pristupa, evropska reindustrijalizacija rizikuje da postane fiskalno impresivan ali strateški jalov projekat.

Šire posmatrano, evropska ratna reindustrijalizacija predstavlja istorijski test sposobnosti kontinenta da izgradi vlastiti strateški projekat u uslovima sve manjeg američkog interesovanja, sve agresivnije kineske konkurencije i sve perzistentnije ruske prijetnje. Ishod tog testa neće biti definisan samo brojčanim pokazateljima rasta vojnih rashoda — koji su, kako pokazuju nalazi ovog rada, već impresivni — već prije sposobnošću evropskih institucija i nacionalnih vlada da artikulišu i sprovedu koherentnu stratešku viziju u uslovima geopolitičke neizvjesnosti. Selektivna strateška autonomija nije program koji se može usvojiti

jednim deklaracijskim aktom; ona je proces izgradnje institucionalnih, industrijskih i kulturnih kapaciteta koji zahtijeva strpljenje, dosljednost i strateško strpljenje koje moderne demokratije rijetko pokazuju.

Najveći izazov koji evropska reindustrijalizacija postavlja nije fiskalni ni tehnički, već konceptualni. Stari konceptualni okviri — atlantička integracija, mirovna dividenda, evropski projekat kao puko ekonomska integracija — ne odgovaraju savremenoj geopolitičkoj realnosti. Novi konceptualni okviri — selektivna strateška autonomija, geopolitička recipročnost, multipolarno upravljanje zavisnostima — tek se formiraju i traže artikulaciju. Ovaj rad, predstavljajući SSA model i GRR-Indeks, doprinosi toj artikulaciji, ali prepoznaje da je riječ o početku, a ne kraju, šireg konceptualnog projekta. U narednoj deceniji, akademska i policy zajednica će morati zajednički razviti i testirati nove okvire koji će omogućiti razumijevanje i upravljanje evropskim odbrambenim suverenitetom u uslovima koji se fundamentalno razlikuju od onih u kojima je suvremena evropska bezbjednosna arhitektura izgrađena.

Vrijeme za ovu konceptualnu transformaciju je ograničeno. Trostrana geopolitička konfiguracija u kojoj se odvija evropska reindustrijalizacija ne čeka da Evropa razvije svoje teorijske okvire — Washington, Peking i Moskva djeluju u realnom vremenu, sa konkretnim posljedicama za evropsku poziciju. Svaka godina odgađanja strateške konsolidacije znači dublje uvlačenje u trajektoriju strukturne zavisnosti od koje će se kasnije biti sve teže izvući. U tom smislu, narednih pet godina (2026–2030) predstavlja ono što se u strateškoj analizi naziva “prozor mogućnosti” — period u kojem su strukturne odluke najznačajnije i najdjelotvornije, jer se još mogu donositi prije nego što se zavisnosti stvrdnu u nepovratne strukturne forme.

U konačnoj analizi, evropska ratna reindustrijalizacija nije samo bezbjednosno-industrijski projekat. To je test sposobnosti Evrope da bude geopolitički subjekt, a ne samo geopolitički teren. Ishod tog testa odredit će ne samo evropsku poziciju u trostranoj igri velikih sila, već i temeljne kontuure globalnog poretka u drugoj polovini 21. vijeka. Ako Evropa uspije razviti SSA model i implementirati ga kroz koherentne sektorske politike, ona će se etablirati kao četvrti centar moći u multipolarnom poretku — uz Washington, Peking i Moskvu. Ako ne uspije, ona će ostati strukturno sekundarni akter čija se pozicija definiše prije svega odnosima drugih. Izbor između ova dva ishoda nije pitanje

fatalnosti, već političke volje, institucionalne sposobnosti i strateške jasnoće — sve elementi koji su u rukama evropskih društava i njihovih demokratskih institucija.

Bibliografija

- Bruegel. (2024). *European defence in the age of war: Rebuilding industrial capacity*. Bruegel Policy Brief.
- Calcara, A. (2020). Cooperation and non-cooperation in European defence procurement. *Journal of European Integration*, 42(6), 799–815. <https://doi.org/10.1080/07036337.2019.1682567>
- Council of the EU. (2022). *A Strategic Compass for Security and Defence: For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security*. General Secretariat of the Council.
- Council of the EU. (2024). *EU defence in numbers 2024*. General Secretariat of the Council.
- Council of the EU. (2025). *European Defence Industry Programme: Council gives final approval (Press release 8 December 2025)*. General Secretariat of the Council.
- ECFR. (2025). *China's role in the Russia–Ukraine war and its implications for European security*. European Council on Foreign Relations.
- European Commission. (2023). *Regulation (EU) 2023/1525 on supporting ammunition production (ASAP)*. Official Journal of the European Union.
- European Commission. (2024). *A new European Defence Industrial Strategy: Achieving EU defence readiness through a responsive and resilient European Defence Industry*. JOIN(2024) 10 final.
- EUISS. (2025). *The Trump card: What could US abandonment of Europe look like? (Brief No. 4/2025)*. European Union Institute for Security Studies.
- Geopolitical Monitor. (2025). *Defense industry is the missing link in EU semiconductor sovereignty*. Geopolitical Monitor Strategic Analysis.
- Howorth, J. (2018). Strategic autonomy and EU-NATO cooperation: Threat or opportunity for transatlantic defence relations? *Journal of European Integration*, 40(5), 523–537. <https://doi.org/10.1080/07036337.2018.1512268>

- IISS. (2025). *Progress and shortfalls in Europe's defence: An assessment (IISS Strategic Dossier)*. International Institute for Strategic Studies.
- INSS. (2025). *NATO summit June 2025 — A victory for Trump and security challenges for Europe*. Institute for National Security Studies.
- Knežević, S. (2024). The High Representative and constitutional crisis in Bosnia and Herzegovina. *SVAROG*, 28, 139–161.
- Knežević, S. (2025a). *Imperijalna prenapregnutosť Sjedinjenih Američkih Država i Specijalna vojna operacija u Ukrajini*. Evropski defendologija centar.
- Knežević, S. (2025b). War reindustrialization of Europe: Defense industrial complexes as pillars of strategic autonomy. *Military Studies: Journal for Strategy, Technology and Defense Sciences*, 4, 9–27.
- Knežević, S. (2025c). Strateške implikacije divergentnih patentnih režima za vojnu kompetitivnost u doba tehnološke singluarnosti. *Defendologija*, 13–34.
- Knežević, S. (2026). Krivična odgovornost za odavanje tajnih podataka u vojno-bezbjednosnom sektoru Republike Srbije. In *Savremeni izazovi i prijetnje bezbjednosti*, 384–407.
- Meijer, H., & Brooks, S. G. (2021). Illusions of autonomy: Why Europe cannot provide for its security if the United States pulls back. *International Security*, 45(4), 7–43. https://doi.org/10.1162/isec_a_00405
- MERICS. (2025). *China's rare-earths export controls hit EU rearmament — but open a strategic window*. Mercator Institute for China Studies.
- Mićunović, L. (2023a). Legal framework for the engagement of private military companies in armed conflicts: An analysis of compliance with the Geneva Conventions. *Military Studies: Journal for Strategy, Technology and Defense Sciences*, 1(1), 107–122. <https://doi.org/10.65932/military-studies-2023-1-8>
- Mićunović, L. (2023b). Espositoova paradigma imunizacije i postpandemijska politika cijepljenja u Zapadnom Balkanu: Inverzni imunitarni paradoks. *Critical Reflections: Journal of Philosophy and Social Sciences*, 1(1), 72–94.
- NATO. (2022). *NATO Strategic Concept 2022 (Madrid Summit)*. North Atlantic Treaty Organization.
- NATO. (2024). *NATO Forward Land Forces and enhanced Forward Presence: Annual review*. North Atlantic Treaty Organization.

- NATO. (2025). *Hague Summit Declaration: Defence investment commitments*. North Atlantic Treaty Organization.
- OSW. (2025). *A blow dealt to Europe's defence: China steps up control of strategic exports*. Centre for Eastern Studies (Warsaw).
- Parthasarathy, S. (2023). Resilience of critical port infrastructure to hybrid threats: A comparative analysis of Baltic ports. *Military Studies: Journal for Strategy, Technology and Defense Sciences*, 1(1), 34–48. <https://doi.org/10.65932/military-studies-2023-1-3>
- PESCO. (2024). *Permanent Structured Cooperation: Annual progress report 2024*. European External Action Service.
- Posen, B. R. (2025a). European military autonomy: What comes first? *Survival*, 67(5), 7–34. <https://doi.org/10.1080/00396338.2025.2561479>
- Posen, B. R. (2025b). Putin's preventive war: The 2022 invasion of Ukraine. *International Security*, 49(3), 7–49. https://doi.org/10.1162/isec_a_00501
- Risojević, B. (2026). *West and East through the theory of the clash of civilizations*. SAPCRAA.
- SIPRI. (2024). *SIPRI Yearbook 2024: Armaments, disarmament and international security*. Oxford University Press for the Stockholm International Peace Research Institute.
- SIPRI. (2025). *Trends in world military expenditure 2024 (SIPRI Fact Sheet, April 2025)*. Stockholm International Peace Research Institute.
- Yaseen, T. (2023). Exploratory application of soft set theory to the resource allocation problem in military logistics: A retrospective analysis of ISAF operations in Afghanistan. *Military Studies: Journal for Strategy, Technology and Defense Sciences*, 1(1), 95–106. <https://doi.org/10.65932/military-studies-2023-1-7>